

ПРИПИНЕННЯ ПРАВОВІДНОШЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ У НОТАРІАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ

ДЯКОВИЧ Мирослава Михайлівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу Львівського національного університету імені Івана Франка

В статье «Прекращение правоотношения как один из способов охраны и защиты семейных прав и интересов в нотариальной практике» исследуются особенности этого способа и возможности применения его в нотариальной практике. Автор делает вывод, что прекращение правоотношения в семейном праве возможно применять как при нарушении права, так и в случае угрозы его нарушения и есть симбиозом юрисдикционного и неюрисдикционного производства в нотариальном процессе. Спецификой прекращения семейных правоотношений является также и другой, нежели договор, юридический факт их возникновения. Важное значение для семейных правоотношений имеет факт их регистрации. Однако это не означает, что прекращение семейного правоотношения, которое возникло на основании государственной регистрации, не может быть прекращено на основании свободного волеизъявления сторон, а также как способ защиты.

Ключові слова: припинення правовідношення, спосіб охорони і захисту, сімейні права та інтереси, відмова від правочину, регулятивний механізм, охоронний засіб, договір, правові наслідки.

Одним із способів охорони і захисту сімейних прав є припинення правовідношення. Закон надає особі можливість вступати у відповідні правовідносини та їх припиняти. Так, згідно зі ст. 214 ЦК України, особа, яка вчинила односторонній правочин, має право відмовитися від нього, якщо інше не встановлено законом. Якщо

такою відмовою від правочину порушене право іншої особи, ці права підлягають захисту. Відмова від правочину вчиняється у такій самій формі, у якій було вчинено правочин. Правові наслідки відмови від правочину встановлюються законом або домовленістю сторін. Правочин є підставою виникнення правовідношення. Відмова від правочину є підставою його припинення. Водночас, припинення правовідношення розглядається ст. 16 ЦК України як спосіб захисту прав та інтересів. Отже, слід розмежовувати припинення правовідношення у результаті відмови від правочину як акт волевиявлення учасників та припинення правовідношення як спосіб охорони і захисту прав та інтересів. Для останнього характерні загроза порушення суб'єктивних прав або наявність факту порушення.

Охорона та захист сімейних прав та інтересів здійснюється у межах, порядку та у спосіб, встановлений законом, шляхом комбінованого поєднання цивільних, сімейних, нотаріальних норм. Припинення правовідношення як спосіб захисту в сімейному праві слід розглядати через призму сучасної концепції охорони прав, яка охоплює різноманітні моделі охорони і базується на міжгалузевих засадах. Тому припинення правовідношення можна розглядати як елемент регулятивного механізму і водночас охоронного засобу.

Застосування цього способу зумовлено характером правовідношення та суб'єктивним складом. Якщо створюється за-

гроза негативного впливу на суб'єктивні права особи, необхідно припинити порушення. Формою припинення порушення буде припинення правовідношення.

Припинення правовідношення як превентивний спосіб охорони може пов'язуватися з іншими сферами відносин. При цьому сімейні відносини тісно переплітаються з цивільними. Це пояснюється тим, що в основі як перших, так і других лежать майнові та немайнові відносини. Так, припинення правового режиму спільної власності подружжя є об'єктом правового регулювання цивільного та сімейного права. Якщо один з подружжя займається підприємницькою діяльністю або укладає ризиковані договори, наприклад, на ринку цінних паперів і створюється загроза порушення майнових прав другого з подружжя. Одним з ефективних способів захисту може бути припинення режиму спільної сумісної власності.

У результаті встановлюється режим роздільної власності, що дає змогу захистити майнові права подружжя. Застосування коментованого способу захисту не завжди вимагає примусового звернення до суду. Зокрема, припинення режиму спільної сумісної власності подружжя може бути здійснено в добровільному порядку за згодою подружжя у формі нотаріального акта. Це відповідає ст. 372 ЦК України. Положення названої статті стосуються випадків здійснення співвласниками правомочностей, які призводять до припинення права спільної власності на основі договору між ними про поділ майна. Частина 1 ст. 372 ЦК України передбачає право учасників спільної сумісної власності на власний розсуд вчинити поділ сумісного майна. трактування змісту цієї статті дає змогу дійти до висновку, що мається на увазі поділ майна в натурі, як і у разі виділу частки із спільного сумісного майна.

Співвласники мають право на виділ у натурі частки майна, що є у спільній сумісній власності в порядку, передбаченому ст. 364 ЦК України. Такий виділ має здійснюватися за згодою всіх співвласників. У разі недосягнення такої згоди спір про виділ частки буде вирішуватись у судовому по-

рядку. Вчинення поділу спільного майна подружжя призводить до повного припинення права спільної сумісної власності. При цьому при поділі спільного сумісного майна подружжя повинні застосовуватись положення ст. 71 СК України, яка безпосередньо визначає способи та порядок поділу. Спільним для поділу та виділу частки зі спільного сумісного майна подружжя в добровільному порядку є договір, укладений у письмовій формі, який підлягає нотаріальному посвідченню (ст.ст. 364, 372 ЦК України).

Припинення правовідношення має ознаки юрисдикційного та неюрисдикційного захисту. Ознакою неюрисдикційного захисту є певні елементи самозахисту, які полягають у тому, що самі учасники сімейних відносин погоджують спосіб і правові наслідки відносин. Водночас, враховуючи вимоги законодавства щодо форми правочину (дії), яка є підставою (юридичним фактом) припинення правовідношення, сторони повинні звернутися до нотаріуса. Таким чином, припинення правовідношення є симбіозом юрисдикційного та неюрисдикційного провадження у нотаріальному процесі.

Припинення правовідношення може застосовуватися як превентивний засіб охорони майнових та немайнових прав суб'єктів сімейних відносин. Так, згідно зі ст. 189 СК України батьки мають право укласти договір про оплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір та строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, встановлені Сімейним кодексом України. Договір укладається у письмовій формі та нотаріально посвідчується.

Водночас, майнові права та інтереси дитини можуть бути захищені шляхом припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із набуттям права власності на нерухоме майно. Згідно зі ст. 190 СК України той з батьків, з ким проживає дитина, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки та піклування, можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку із передачею права власності на нерухоме майно

(житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Такий договір нотаріально посвідчується. Якщо дитина досягла чотирнадцяти років, вона бере участь в укладенні цього договору. Укладення договору не звільняє того з батьків, хто проживає окремо, від обов'язку брати участь у додаткових витратах на дитину.

Отже, припинення обов'язку виплачувати аліменти на підставі нотаріально посвідченого договору є правоохоронним засобом захисту від можливого порушення зобов'язання – утримання дитини. Водночас за позовом відчужувача нерухомого майна коментований договір може бути розірваний у разі невиконання тим з батьків, з ким проживає дитина, обов'язку по її утриманню.

Аналіз цього положення дає змогу дійти до висновку, що розірвання договору можливе лише у судовому порядку. Але це суперечить засаді свободи договору. Сторони договору можуть його за взаємною згодою припинити шляхом розірвання. Ця теза підтверджується положенням ст. 653 ЦК України, згідно з якою у разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняються з моменту досягнення домовленості про розірвання договору, якщо інше не встановлено договором. Сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане, виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом. Таким чином, Цивільний кодекс України допускає можливість припинення відносин у примусовому (судовому) порядку та в добровільному, шляхом розірвання договору. Однак сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом.

Сімейний кодекс України не передбачає правових наслідків розірвання договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно. В непрямій формі це підтверджує актуальність припинення відносин внаслідок розірвання договору в добровільному порядку і на-

стання правових наслідків, передбачених сторонами в договорі або законом при його розірванні.

Припинення правовідношення в сімейному праві може застосовуватися як при порушенні права, так і у випадку загрози його порушення. Оскільки зміст сімейних правовідносин визначають майнові та немайнові права, то охорона шляхом припинення правовідношення може мати місце щодо як перших, так і других.

Так, батьки шляхом укладення договору можуть визначити умови виховання, проживання дітей. Зокрема, на думку І. В. Жилинкової, у договорі подружжя про виховання дитини повинні бути відображені такі моменти:

- 1) з ким з батьків проживатиме дитина (діти);
- 2) яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, який буде проживати окремо;
- 3) умови здійснення тим із батьків, хто проживає окремо, його права на особисте виховання дитини¹.

На думку О. В. Михальнюк, можливість урегулювання на договірних засадах не тільки майнових, а й немайнових відносин у сімейній сфері цілком узгоджується з положенням ст. 9 СК України, яка сформульована як загальна та передбачає можливість упорядкування будь – яких сімейних (родинних) відносин без їх поділу на майнові та немайнові².

Позиція названої авторки цілком узгоджується з положеннями ст. 151 СК України, згідно з якою батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини. Батьки мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати їх на виховання фізичним та юридичним особам. Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

¹ Жилинкова І. В. Расторжение брака / І. В. Жилинкова – К.: Ксилон, 2007. – С. 43.

² Михальнюк О. В. Договірне регулювання особистих немайнових відносин у сімейній сфері / О. В. Михальнюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 1. – С. 88.

Згідно з ч. 1 ст. 154 СК України батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітньої дочки та сина. У рамках самозахисту батьки можуть досягти домовленості між собою щодо припинення певних відносин, враховуючи інтереси дитини. Це може бути пов'язане з хворобливим станом членів родини або дітей, якщо таке спілкування негативно впливає на перебіг хвороби.

Широкі можливості застосування такого способу захисту як припинення правовідношення в сімейно-шлюбних відносинах, які базуються на шлюбному договорі. Останній регулює широкий спектр майнових відносин подружжя. Наслідком невиконання умов шлюбного договору мають бути негативні наслідки. Серед них припинення правовідношення, яке виникло на підставі шлюбного договору, шляхом його розірвання. Шлюбний договір, посвідчений нотаріально, повинен виконувати не лише регулятивну функцію, але й охоронну. На розширення меж застосування шлюбного договору звертає увагу А. В. Липець, зазначаючи, що на сьогодні в Україні шлюбний договір по суті не є договором, він є чимось на зразок заповіту: обидва правочини можуть визначати лише правовий режим майна, яке переходить у власність до одного чи іншого члена сім'ї після настання певного юридично факту, у заповіті після смерті заповідача, а в шлюбному договорі – після розлучення. Законодавець дозволяє врегулювати договором майнові питання подружжя й у шлюбі, але, як свідчить практика, більшість подружніх пар не потребує чіткого виокремлення своєї частки майна із спільного майна подружжя під час подружнього життя. Зазвичай, така необхідність постає після розірвання шлюбу. Ті питання, які регулюють сферу саме подружнього життя (побутові, щодо виховання дітей, розподілу сімейного бюджету тощо), український законодавець включати до шлюбного договору не дозволяє. А отже, укладають шлюбний контракт на сьогодні лише невпевнені у тривалості шлюбу пари. Для того, щоб уникнути такої проблеми, законодавець має перетворити договір на ви-

падок розлучення, яким сьогодні є шлюбний договір, на справжній «шлюбний договір»³.

Не погоджуючись повністю з наведеними тезами щодо суті шлюбного договору, слід відзначити, що правовідношення, яке виникає на підставі договору, повинно охоплювати всі аспекти відносин подружжя.

У такому випадку договір виконує регулятивну функцію і є підставою виникнення правовідношення, змістом якого є права та обов'язки суб'єктів сімейних відносин. Однак у разі порушення зобов'язань, передбачених договором до винної сторони можуть бути застосовані міри відповідальності в порядку передбаченому законодавством. Серед способів охорони і захисту сімейних прав та інтересів, є припинення правовідношення в цілому або окремих його позицій. Тому одним із способів захисту сімейних прав буде розірвання договірних відносин і відповідно припинення правовідношення.

Правовідношення може виникати на підставі інших, ніж договір, юридичних фактів. Але це не означає, що воно не може бути припинено на основі вільного волевиявлення сторін, а також як спосіб захисту. Важливе значення для сімейних правовідносин має факт їх реєстрації. У випадках, передбачених законодавством, наявність чи відсутність правовідношення в сімейному праві підтверджується фактом державної реєстрації. Так, факт народження дитини і походження її від конкретних батьків посвідчується свідоцтвом про народження.

Згідно з ст. 133 СК України, якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік – батьком дитини. Такий запис свідчить про наявність правовідношення між батьками та дітьми. Водночас, згідно зі ст. 134 СК України на підставі заяви жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або рішення суду, орган державної реєстрації актів цивільного стану вносить відповідні зміни до актового запису про народження, складеного органами державної реєстрації актів

³ Липець А. В. Врегулювання шлюбних та подібних відносин законом та договором: Дис. ... канд. юрид. наук / А.В. Липець – К., 2009. – С. 222.

АНОТАЦІЯ

У статті «Припинення правовідношення як один із способів охорони і захисту сімейних прав та інтересів у нотаріальній практиці» досліджуються особливості цього способу та можливості застосування його у нотаріальній практиці. Автор робить висновок, що припинення правовідношення в сімейному праві може застосовуватися як при порушенні права, так і у випадку загрози його порушення і є симбіозом юрисдикційного та неюрисдикційного провадження у нотаріальному процесі. Специфікою припинення сімейних правовідносин є також і інший, ніж договір, юридичний факт їх виникнення. Важливе значення для сімейних правовідносин має факт їх реєстрації. Однак це не означає, зазначає автор, що припинення сімейного правовідношення, яке виникло на підставі державної реєстрації, не може бути припинено на основі вільного волевиявлення сторін, а також як спосіб захисту.

цивільного стану України та видає нове свідоцтво про народження.

Видача нового свідоцтва про народження дитини свідчить про анулювання попереднього запису і, відповідно, припинення родинних відносин. Сімейний кодекс України встановлює, що зміни до запису можуть вноситись за заявою зазначених вище осіб. У сімейно-правовому аспекті таку спіль-

SUMMARY

In this article Cessation of legal relations as one of the means of family rights and interests protection and defense in notarial practice peculiarities of its realisation and possibilities of its use in notarial practice is researched. Author comes to a conclusion that cessation of legal relations in family law can be used as well when the violation takes place as when there is a possibility of its violation and is a symbiosis of jurisdictional and not jurisdictional procedure in notarial process. Specific characteristic of family legal relations cessation is another then agreement legal ground of its accrual. The fact of registration is important for family legal relations. Author pays attention to that fact that mentioned above doesn't mean that cessation of family legal relations which occurred on the fact of state registration cant be cessated on the ground of the free will of its participants, and that is also a mean of defense.

ну заяву слід трактувати як домовленість (правочин). Це підтверджується змістом ч. 3 ст. 126 СК України, відповідно до якої , якщо заява про визнання батьківства не може бути подана особисто, вона може бути надіслана поштою за умови її нотаріального посвідчення. Отже, на стадії нотаріального посвідчення нотаріус повинен перевірити дотримання законності при вчиненні таких дій з метою недопущення порушення прав та інтересів сторін.